

Birlikte Yaşama Kültürü

Musa K. Yılmaz

Prof. Dr. Harran Ü. İlahiyat Fak., Öğretim Üyesi

Giriş

Kültür, eskilerin deyimiyle hars, bir toplumda hayati önem taşıyan temel örfi unsurların başında gelir. Çünkü toplumlar kültürleriyle kimliklerini sürdürebilirler. Kültür için birçok tanım yapılmış olmakla birlikte, hepsinin ortak özelliklerini şöyle ifade edebiliriz: “Kültür bir milletin vicdanında yer alan değerlerin tümüdür.” Başka bir deyimle, bir insanın doğumundan ölümüne kadar öğrendiği ve inandığı değerlerin tümüne kültür diyoruz. Kültür aynı zamanda bir terbiye sanatıdır. Mesela:

İnsan anne ve babasına nasıl davranmalıdır? Komşularıyla ilişkilerimiz hangi düzeyde olmalıdır? Mahremlerine ve yakın akrabalarına ne gözle bakmalıdır? Hiç tanımadığı ve bilmediği insanlarla ilişkileri ne ölçüde olmalıdır? Misafirlerini nasıl ağırlamalıdır? Yardıma muhtaç bir kimseye nasıl yardım etmelidir? Hayvanlara karşı davranışları nasıl olmalıdır?

Bu sorulara verilecek cevaplar aynı zamanda kültürümüzün temel prensiplerini ve bakış açısını da ortaya koyduğu için şüphesiz ki, her millet bu sorulara farklı cevaplar verir. Dünyada ne kadar millet varsa o kadar farklı kültürler de mevcuttur, denilebilir. Fakat kültürlerin oluşmasında en etkili unsur ve kültürlere rengini veren temel öge dindir. Hatta denilebilir ki din, kültür ağacının beslendiği en büyük kaynaktır. Yani kaynağını dinden almayan bir kültür yoktur.

Birlikte yaşama kültürü İslam’ın engin hoşgörüsüne gönderme yapan

İslam uygarlığı
birlikte yaşama
anlayışı üzerine
kurulan bir
uygarlıktır.
Çünkü birlikte
yaşamının
temellerini
oluşturan hoşgörü
bir sevgidir,
güzelliktir,
doğruluktur
ve doğruya
yönelmektir.

bir deyimdir. Esasen hoşgörü dinimizle çok yakından ilişkilidir. Hatta hoşgörü dinimizin emridir, denilebilir. *"Bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve cahillere aldırma"*¹ ayeti hoşgörünün İslam dininde temel bir insani yaklaşım olduğunu açıkça ifade eder. Bu açıdan baktığımız zaman birlikte yaşama kültürü, İslam dininin engin hoşgörüsüne dayanmaktadır. Çünkü İslam uygarlığı birlikte yaşamayı esas alan bir uygarlıktır ve özünde sevgi vardır. Sevgi ise, kâinatın yaratılış amaçlarından biri olarak kabul edildiği için, buna bağlı olarak bir insanın kendisi gibi insanlara verebileceği en büyük ve en kolay fedakârlık şeklidir. Bu yüzden denilebilir ki, kâinattaki varlıkları, hatta kütleleri birbirine bağlayan en güçlü bağ sevgi bağıdır. Dolayısıyla sevgiden yoksun bırakılan bir varlık söz konusu olamaz. Sevginin kaynağı imandır. İmanın yerleştiği mekân ise kalp, yani gönüldür. İmanlı bir gönül Allah'ın mahlukatını yine Allah namına sever. Yunus'un deyişiyle *"yaratılmasını sever yaratandan ötürü"*.

Kur'an-ı Kerim imandan ve sevgiden yoksun olan kalpleri taşla benzetir. Hatta Kur'an-ı Kerim taşı bile böylesi kalplerden daha yumuşak kabul eder. Şöyle der: *"Ne var ki, bütün bu mucizelerden sonra kalpleriniz yine katılaştı. Bu inanmayan kalpleriniz katılıkta taş gibi, hatta daha da ilerdedir. Çünkü taşlardan öylesi vardır ki, çatlar da içinden ırmaklar fışkırır. Öylesi de var ki, çatlar da ondan su kaynamaya başlar. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusundan yukarıdan aşağıya düşer."*² Görüldüğü gibi, sevgiden ve imandan yoksun bir gönül taştan da beterdir. Bu açıdan denilebilir ki, İslam'ın öngördüğü hoşgörü dünyayı ışıklandıran sevginin bir tezahürüdür.

İslam uygarlığı birlikte yaşama anlayışı üzerine kurulan bir uygarlıktır. Çünkü birlikte yaşamının temellerini oluşturan hoşgörü bir sevgidir, güzeldir, doğrudur ve doğruya yönelmektir. Hoşgörü daima iki şeyden en iyisini ve en güzelini tercih etmektir. Hoşgörü affetmek, bağışlamak, karşısındaki insana değer vermek ve ona saygı göstermektir. Hâsılı hoşgörü, Resulullah'ın (as) hadislerinde ifadesini bulan *"âhlak-ı hasene"*nin özeti gibidir.

Hoşgörünün zıttı taassup ve bağnazlıktır. Hoşgörünün kaynağı ilim, iman ve fazilet iken taassubun kaynağı cehalettir. Dolayısıyla diyebiliriz ki, cehalet İslam'dan ne kadar uzak ise taassup ve bağnazlık da o kadar uzaktır. Başka bir deyimle; güzellik, sabır, güzel sözler ve davranışlar, başkasının kahrını çekebilme yiğitliği, nezaket ve kibarlık... Bütün bu güzel sıfatlar imandan, ilimden ve faziletten kaynaklanır. Tahammülsüzlük, başkalarının düşüncelerine ve hayat tarzlarına saygılı olmamak, haset, kin, hırçınlık, saldırganlık, etnik temizleme harekâtı, baskı ve zulüm... Bütün bunların kaynağı da küfürden kaynaklanan cehalet ve bağnazlıktır. Bunların hiç birisi Müslüman'ın işi olamaz. Çünkü güzel sözlere kulak vermek akl-ı selim sahibi müminlerin işi iken cehalet ve bağnazlık tağuta, yani batıl mabutlara tapanların işi ve zalimlerin mesleğidir. Kur'an şöyle der: *"Tağuta kulluk etmekten kaçınan ve Allah'a yönelenlere müjde ver. Müjdele Ey Muhammed o kullarımı ki, sözü dinlerler ve onun en güzeline uyarlar. İşte onlar Allah'ın kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir ve onlar akl-ı selim sahibidirler."*³ Ancak burada bir hususu belirtmekte fayda vardır: Kâfirin her sıfatının küfür

olması gerekmediği gibi Müslüman'ın da her sıfatı ne yazık ki Müslüman olmayabilir. Yani bazen Müslümanlar küfür sıfatlarıyla muttasıf olabilirler. İşte günümüzde fazilet üzerine kurulan İslam uygarlığını bu hale getiren, Müslümanların bu tavırlarıdır.

*Birlikte
yaşamının bir
gereği olarak,
Farklı inançlara
mensup olan
insanları hoşgörü
ile karşılamak
İslam'ın evrensel
oluşunun bir
gereğidir. "Biz
seni ancak
âlemlere rahmet
olarak gönderdik"
ayeti bunu açıkça
ifade eder.*

Hoşgörünün alanları

Halk arasında bir insanı kötülemek ve ayıplamak istedikleri zaman "mutaassıptır" derler. Fakat birisinden övgüyle söz etmek istediklerinde "müsamahalıdır" ya da "hoşgörülüdür" derler. Halkın basit bir söylemle hoşgörü ve taassuba atfettiği değer budur. Biz burada konunun daha çok din ile olan ilişkisi üzerinde durmak istiyoruz. Müslümanlar iki türlü hoşgörülü olmak zorundadırlar. Birincisi; yabancı din mensuplarına karşı gösterecekleri hoşgörüdür. Diğeri de Müslümanların birbirilerine gösterecekleri hoşgörüdür. Farklı ırklara mensup Müslümanların birbirilerine gösterecekleri hoşgörü esasen "İman ve İslam kardeşliği" çerçevesinde ele alındığı için bu tebliğde üzerinde durmayacağız. Burada daha çok farklı din mensuplarıyla birlikte yaşama hoşgörüsü üzerinde duracağız.

Farklı din mensuplarına gösterilen hoşgörü

1) Genel olarak

Birlikte yaşamının bir gereği olarak, farklı inançlara mensup olan insanları hoşgörü ile karşılamak İslam'ın evrensel oluşunun bir gereğidir. "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"⁴ ayeti bunu açıkça ifade eder. Eğer İslamiyet baştan beri geniş bir hoşgörü esasına dayanmasaydı, dünyayı istila etmiş olan mutaassıp Hristiyanlara, kendilerinden başkasını insan yerine koymayan Yahudilere ve bağnaz putperestlere rağmen bu kadar geniş kitlelere ulaşabilir miydi? İslam'ı hoşgörüden ayırmak, başka bir ifade ile farklılıkları kin ve düşmanlığa vesile kabul ederek diğer din mensuplarına karşı sert ve acımasız olmak, İslam'ın evrensel bir din olma özelliğine aykırıdır. Zira hoşgörüden yoksun bırakılan bir din, kabile dini olmaya mahkumdur. Tıpkı Musevilğin zamanla, sadece İsrail oğullarına münhasır bir dine dönüşmesi gibi. Oysa, Arabistan yarımadasında ve Araplar arasında doğmasına rağmen İslam'ı dünyanın beşte birine hâkim kılan temel etken, farklılıkları hoş görme özelliğidir. Müslümanları asırlarca İspanya'da durduran ve İstanbul'un fethiyle Avrupa'nın kapılarını Müslümanlara açan özellik de budur.

Birlikte yaşama kültürüne sahip toplulukları görmek isteyenler, Hz. Peygamber (as.) döneminden başlayarak Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlıların dönemini inceleyebilirler. İslam'ın bu dönemlerinde farklı dinlere ve inanışlara mensup olan insanlar, canlarından, mallarından ve dinlerini yaşamaktan emin bir şekilde Müslümanlarla aynı okullarda okumuşlar ve aynı mahallede, birlikte ve huzur içinde yaşamışlardır.

4. Enbiya, 21/107.

5. Hud, 11/118.

6. Kehf, 17/29.

7. Bakara, 2/256.

8. Yunus, 10/99.

İslam'ın akide
sisteminde
zorlama yoktur.
"Dinde zorlama
yoktur" ve "Eğer
Rabbın dileseydi,
yeryüzünde
bulunanları hepsi
elbette topyekûn
iman ederlerdi.
Böyle iken, sen mi
mümin olsunlar
diye insanları
zorlayacaksın?"
ayetleri bunu
apaçık bir şekilde
dile getiriyor.

2) Din özgürlüğü açısından

İslam'a göre her insan, ahretteki sorumluluğuna katlanmak kaydıyla din seçiminde özgürdür. Esasen Kur'an-ı Kerim, insanların farklı din ve inanışlara bağlı oluşlarını tabii hayatın temel bir dayanağı olarak kabul eder. Kur'an-ı Kerim şöyle der: *"Eğer Rabbın dileseydi, bütün insanları hak dinde ittifak eden bir tek ümmet yapardı. Fakat Allah bunu istemediğinden ittifak etmemişler, böylece ihtilaf etmeye devam edeceklerdir. Ancak Rabbinin lütfederek hakta birleşmeyi nasip ettiği kimseler müstesnadır. Esasen Allah insanları bunun için yaratmıştır."*⁵ Bu ayet, bütün insanların bir tek dine mensup olmalarının Allah tarafından istenen bir şey olmadığını ifade ediyor. Allah insanların doğru yola gelmelerini istiyor, fakat Allah'ın iradesi insanların seçim özgürlüğünden yanadır. Allah insanların özgür seçimlerine müdahale ederek cehennemini yolunu tümüyle kapatacak olursa imtihan sırrı tamamen kaybolmuş olur. Allah, inanıp inanmamakta kulunu serbest bırakmış, onun iradesine ipotek koymamıştır. Kur'an-ı Kerim'deki *"İsteyen inansın, isteyen de inkâr etsin"*⁶ ayeti, insanın inanç konusunda özgür bir iradeye sahip olduğunu ifade eder.

İslam'ın akide sisteminde zorlama yoktur. *"Dinde zorlama yoktur"*⁷ ve *"Eğer Rabbın dileseydi, yeryüzünde bulunanları hepsi elbette topyekûn iman ederlerdi. Böyle iken, sen mi mümin olsunlar diye insanları zorlayacaksın?"*⁸ ayetleri bunu apaçık bir şekilde dile getiriyor. Demek ki, sonucuna katlanmayı göze alarak isteyen kendi hür iradesiyle iman eder, isteyen de yine kendi hür iradesiyle küfürde kalır. Diğer taraftan, Kur'an'ın birçok ayetinde,⁹ peygamberlerin asıl görevinin sadece tebliğ etmek olduğunun vurgulanması, tebliğ etmek ve insanları doğru yola getirmeye muvaffak olmanın hassas bir dengede tutulduğunun açık bir ifadesidir.

3) Mabetlerin kutsallığı açısından

İslam'da bütün mabetler kutsal kabul edilmiştir. Bu yüzden Müslümanların tarih boyunca mabetlere gösterdikleri saygı benzeri görülmemiş bir boyuttadır. Allah şöyle buyuruyor: *"Eğer Allah insanların bir kısmının zararını diğer bir kısmı ile savmasaydı manastırlar, kiliseler, havralar ve Allah'ın adının çokça zikredildiği mescitler yıkılıp giderdi."*¹⁰ Allah bu dünyada bir tek millete veya topluluğa mutlak iktidar nasip etmiyor. Eğer bir tek topluluğa veya millete daimi bir iktidar verilmiş olsaydı, sadece kaleler, saraylar ve ticaret merkezleri yerle bir olmaz; aynı zamanda ibadet yerlerinin kutsallığı da zedelenirdi. Başka bir ayette ifade edildiği gibi *"yeryüzü fesada uğradı"*¹¹

4) Zimmilere (gayrimüslimlere) tanınan haklar açısından

Zimmî, İslâm'dan başka bir din kabul ederek bu din üzere kalan, aynı zamanda İslâm Devleti'nin tebaası olanlara verilen addır. *"Zimmi"* kelimesi, "zimmet" kökünden türemiştir. *"Zimmet"* kelimesi ise, ahd, sorumluluk, sözleşme, koruma ve güvence altına alma gibi anlamlar taşımaktadır. Zimmîlik aynı zamanda dostluk manasına da gelir. Zira kanun koyucu onların, Müslümanların koruması ve dostluk güvencesi altında olduklarına

9. Maide, 5/99.

10. Hac, 22/ 40.

11. Bakara, 2/251.

karar vermiştir. Onlarla yaptığımız anlaşmaya göre İslâm'ın hükümlerine uygun olarak onlara karşı müspet hareket edeceğimize dair söz verilmiştir. Zimmi kelimesi daha çok tebaa olan Hristiyan ve Yahudiler için kullanılsa bile güvence altına alınma hususunda müşrikler, Budistler, Mecusiler ve diğerleri de Yahudi ve Hristiyanların konumundadırlar. Zimminin karşılığı "harbi" kâfirdir. Harbi olan kâfir daima Müslümanlarla çatışma istidadında bir kişiliğe sahip olduğu için İslam toplumunda hiçbir zaman onlara güvence verilmez.

İslâm, zimmet ehli için birçok olumlu hüküm getirmiştir. Bunlardan bir kısmı şöyle: Ehl-i zimmet dinlerini terk etmeye zorlanmazlar. Onlar sadece bir tür vergi olan cizye vermekle yükümlüdürler. Cizyeden başka, vergi adı altında onlardan herhangi bir mal alınmaz. İslâm, zimmilere karşı güzel muameleyi emretmiştir. Dolayısıyla onlara nazik davranmak, işlerine yardımcı olmak gerekir. Zimmilerin mal ve canlarını korumak Müslümanlar üzerine farzdır. Zimmiler, üzerinde bulundukları inanç ve ibadetlerini terk etmeye zorlanmazlar. Ehli Kitap'tan olan zimmilerin kestiklerini yemek ve kadınları ile evlenmek caizdir.¹² Bu ve bunlar gibi ehl-i zimmetle ilgili pek çok hüküm fıkıh kitaplarında mevcuttur.

Ancak bu hükümlerde Müslümanlarla gayri Müslimler arasında eşitlik sağlanmış değildi. Çünkü İslam hukukunda olmazsa bile, geleneksel uygulama alanlarında yer alan hükümlerin çoğu zimmet ehlinin aleyhinde sayılırdı. Dolayısıyla zimmet ehli olanlar bu uygulamalardan rahatsız oluyorlardı. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte birçok konuda olduğu gibi, Müslümanlarla gayrimüslimler arasında da eşitlik sağlanmıştır. Böylece zimmet sözleşmesiyle Müslümanlarla Hristiyanlar arasında başlayan dostluk zemini de meşrutiyetin ilanıyla birlikte güç kazanmıştır.

Bu konuda Risale-i Nur müellifine sorulan önemli sorulardan birisi şöyle: "Gayri Müslimlerle nasıl eşit olacağız?" Müellif-i muhterem bu soruya özetle şu cevabı veriyor: "Eşitlik fazilet ve şerefte değildir, hukuktadır. Hukukta ise şah ve geda birdir. Acaba "karıncaya ayak basmayınız" diyen ve bizi karıncaya eziyet etmekten alıkoyan bir şeriat, insan olanların hukukunu ihmal eder mi? Haşa... Aslında biz şeriatın emirlerine uymadık; uymuyoruz. Evet, İmam-i Ali'nin adi bir Yahudi ile muhakemesi ve övünç kaynağınız olan Salabattin-i Eyyubi'nin miskin bir Hristiyan ile muhakeme edilmesi sizin şu yanlışınızı tasbih eder, zannederim."¹³

5) Ehl-i Kitap'la dostluk açısından

"Ehl-i kitap" deyiminden maksat Yahudi ve Hristiyanlardır. Ancak "Müslümanlarla Ehl-i Kitap arasında dostluk" denildiğinde ilk akla gelen Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki yakınlaşma ve dostluktur. Yirminci yüzyılın başından itibaren iki büyük dinin mensupları arasında bu yakınlaşma çağrıları hep yapıla gelmiştir. Fakat herhalde burada Yahudilerle Hristiyanları birbirinden ayırmak gerekir. Nitekim Risale-i Nur müellifinin Müslüman-Yahudi dostluğuna sıcak baktığını veya böyle bir yakınlaşmayı mümkün gördüğünü söylemek kolay değildir. Hatta günümüz şartlarında Yahudilerle işbirliğinin mümkün olmadığını Risale-i Nur'dan anlamak

Eşitlik fazilet ve şerefte değildir, hukuktadır.

Hukukta ise şah ve geda birdir.

Acaba "karıncaya ayak basmayınız"

diyen ve bizi

karıncaya eziyet etmekten alıkoyan

bir şeriat,

insan olanların

hukukunu ihmal eder mi?

12. Fazla bilgi için bkz. *El-Fıkhu'l-İslami ve Edilletuh*, VI, 441 vd.

13. *Münazarat*, s. 66.

Bediüzzaman'ın,
Risale-i Nur'da

sık sık tekrar
ettiği "Benim
düşmanlarım,
gizli ifsad
komitesi, gizli
zındıka cereyanı
ve zındıklar"
şeklindeki
ifadelerle, gizli
Yahudi ve mason
komitelerine işaret
ettiğini söylemek
mümkündür.

mümkündür. O halde Ehl-i Kitap'la dostluğu üç kısımda ele almak gerekir

a) Yahudilerle dostluk

Risale-i Nur müellifi Kur'an'dan çıkardığı hükümlere dayanarak Yahudilerin banka ve faiz kurumları sayesinde, toplumları çeşitli dolap ve hilelerle ifsat ettiklerini, zarar gördükleri hükümetlerden intikam almak maksadıyla fesat komitelerini kurduklarını ve dünyanın birçok bölgesinde meydana gelen ihtilallerde parmakları olduğunu açıkça ifade etmektedir. O şöyle diyor: "İşte bu milletin (Yahudilerin) seciyelerinde ve mukadderatında munderic olan şöyle müthiş desatir içindir ki, Kur'an onlara karşı pek şiddetli davranıyor, dehşetli sile-i tedip vuruyor."¹⁵

Diğer taraftan Bediüzzaman deccalla ilgili yazdığı risalede bir hadis-i şeriften yola çıkarak, deccalın en büyük kuvvetinin Yahudiler olduğunu, birçok hükümetin zulmünü gören Yahudilerin intikam almak için bir Yahudi olan Troçki'yi Rus devletinin başına getirdiklerini, böylece Rus halkının bin yıllık birikimlerini heba ettiklerini ifade ediyor.¹⁶ Ayrıca deccalın hadislerde varit olan olağanüstü gücünden söz ederken şöyle der:

"Her iki deccal (yani hem Hristiyanların içinde çıkacak olan büyük deccal, hem İslamların içinde zuhur edecek olan İslam deccalı) Yahudi'nin İslam ve Hristiyan aleyhinde şiddetli bir intikam besleyen gizli komitesinin yardımını ve kadın özgürlüğü perdesi altında faaliyet gösteren diğer bir komitenin yardımını alacağından, hatta İslam deccalı masonların komitelerini aldatıp onların desteklerini de alacağından dehşetli bir iktidar zannedilir."¹⁷

Bediüzzaman'ın Yahudiler hakkındaki olumsuz kanaatlerinin sebeplerini anlamak zor değildir. Her şeyden önce Yahudiler önce kendi dinlerini sonra da Hristiyanlığı tahrif ederek "Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, kendi çocuklarını tanıır gibi onu (Muhammed'i) tanıyorlar" ayeti¹⁸, Yahudilerin hakkı gizleme konusunda ne kadar hasut davrandıklarını açıkça gösteriyor.

Bediüzzaman'ın, Risale-i Nur'da sık sık tekrar ettiği "Benim düşmanlarım, gizli ifsad komitesi, gizli zındıka cereyanı ve zındıklar" şeklindeki ifadelerle, gizli Yahudi ve mason komitelerine işaret ettiğini söylemek mümkündür. Bunu şu sözlerinden anlamak daha kolaydır. Şöyle der: "Otuz sene evvel Darü'l-Hikmet azası iken arkadaşlarımdan Seyyid Sadettin Paşa bana dedi ki: Kati bir vasıta ile haber aldım ki, kökü ecnebide ve kendisi burada bulunan bir zındıka komitesi senin bir eserini okumuş ve "Bu eser sahibi dünyada kalsa biz mesleğimizi (yani zındıkayı ve dinsizliği) icra edemeyiz" diyerek senin idamına hükmetmişler, kendini muhafaza et." Ben de "Tevekkeltu Alallah, ecel birdir, tagayyür etmez" dedim."¹⁹

b) Hristiyanlarla Dostluk

Yukarıda zikredilenlere baktığımızda Bediüzzaman'ın Müslümanlarla Yahudiler arasındaki bir yakınlaşmanın gerekliliğinden ve pratikte uygula-

14. Bakara, 2/60,96; Maide, 5/62,64

15. Sözler, 366.

16. Şualar, 507.

17. A.g.e., 513.

18. Bakara, 2/146.

19. A.g.e., s. 367.

nabilirliğinden söz ettiğini söylemek kolay değildir. Fakat Risale-i Nur'da Müslümanlarla Hristiyanlar arasında olması gerekli bir dostluktan ve bir yakınlaşmadan söz edildiğini söyleyebiliriz. Bediüzzaman açıkça şöyle der:

*"Hattâ, hadis-i sabihle, ahir zamanda İsevilerin hakiki dindarları ehl-i Kur'an ile ittifak edip, müşterek düşmanları olan zındıkaya karşı dayanacakları gibi; şu zamanda dahi ehl-i diyanet ve ehl-i hakikat, değil yalnız dindaşı, meslektaşı, kardeşi olanlarla samimi ittifak etmek, belki Hristiyanların hakiki dindar ruhanileriyle dahi, medar-ı ihtilâf noktaları muvakkaten medar-ı münakaşa ve nizâ etmeyerek, müşterek düşmanları olan müteceviz dinsizlere karşı ittifaka muhtaçtırlar."*²⁰

Denilebilir ki, *"Efendim, Risale-i Nur müellifi Avrupa'yı sefih, muzır, küfür ve küfrânı dağıtan bedbaht bir ruh kabul ediyor. Avrupa medeniyeti için de "muzır, sefih, dalaletli, sakim ve pis" ifadelerini kullanıyor. Avrupa'yı bu şekilde tavsif eden bir İslam âliminin Batı medeniyetinin temsilcileri olan Hristiyanlarla dostluğu ve iş birliğini nasıl tavsiye edebilir?"*

Aslında Risale-i Nur müellifinin Batı medeniyetinin temsilcileri olan Hristiyanlarla dostluk içinde bulunmaktan ve onlarla işbirliği yapmaktan maksadı Müslümanların, günümüzde *"Batı değerleri"* olarak bilinen dini dikkate almayan değerleri kabul etmeleri ve bu değerlere tabi olmaları değildir. Çünkü ona göre kaynağını ilahi vahiyden alan İslam uygarlığının, Yunan ve Roma felsefelerinin kalıntılarından ortaya çıkma olan Batı uygarlığına tabi olması ya da içinde erimesi mümkün değildir.²¹ O halde onlarla aramızdaki dostluktan maksat, Müslümanların kendi değerlerine sahip çıkarak kadın ticaretini ve sefahati silah olarak kullanan zındıklara karşı Hristiyanlarla işbirliğine gitmeleridir.

Bununla beraber, Müslümanlarla Hristiyanların dost olmalarını kabul etmek *"Ey İman edenler, Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Çünkü onlar birbirilerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse, O da onlardandır."*²² Ancak Bediüzzaman bu ayeti tefsir ederken özetle şöyle der:

*"Bu ayette yer alan Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeme yasağı, onların İslam'a muhalif olan ayin ve hurafeleri sebebiyledir. Yani onları, batıl inançları sebebiyle sevmek yasaklanmamıştır. Ayrıca bir adam zatı için sevilmez. Dolayısıyla bir kâfiri sevmek sıfat ve sanatı dolayısıyla olabilir. Nasıl ki, her Müslümanın her sıfatı Müslüman olması gerekmiyorsa, her kâfirin sıfatı da kâfir değildir. Şu halde Kur'an'ın tasvip ettiği bir sıfat veya bir sanat bir kâfirden de olsa, o sıfatı sevmek ve onu almak caizdir. Ehl-i kitaptan bir eşin olsa onu sevmeyecek misin? İkinci olarak da, Asr-ı saadette büyük bir dini inkılâp yapılmıştı. Bütün zihinler din merkezli bir noktaya çevrilmiş olduğundan bütün sevgiler ve düşmanlıklar da yine din merkezliydi. Bunun için o dönemde, Müslümanların gayrimüslimlerle dostluk kurmalarından nifak kokusu gelebilirdi. Oysa şimdi dünyada büyük bir medenî ve dünyevî inkılâp olmuş. Uygarlık ve dünyevilik bütün akılları kendine bağlamış. Başka bir deyimle, dünyevileşme ve uygarlık merkezli düşünce oluşumları yaygındır. Bu yüzden Hristiyanlarla dostluk kurmak ve onlarla ittifak etmek, onların ilerlemelerinden istifade etmek, onlardan sanat almak ve dünyevî saadetin temeli sayılan asayiş muhafaza etmek anlamına gelir. İşte bu anlamdaki dostluk kesinlikle Kur'an'ın emrettiği yasak kapsamında değildir."*²³

20. Lem'alar, 155.

21. Sünubât, 60.

22. Maide, 5/ 51

23. Münazarat, s. 30.

Bir adam zatı için sevilmez. Dolayısıyla bir kâfiri sevmek sıfat ve sanatı dolayısıyla olabilir. Nasıl ki, her Müslümanın her sıfatı Müslüman olması gerekmiyorsa, her kâfirin sıfatı da kâfir değildir.

Bediüzzaman,
Müslümanlarla
Hristiyanlar
arasındaki
düşmanlığın en
büyük sebebinin
siyasî istibdat
olduğunu,
istibdadın
kalkmasıyla
dostluğun hayat
bulacağını söyler.

O halde yukarıdaki ayetin manası şöyledir: “Yahudi ve Hristiyanları din ve inanç noktasında dost edinmeyiniz. Savaşlarda onlara yardım etmeyiniz ve onları desteklemeyiniz. Onların Kur'an'a muhalif olan hükümlerini ve adetlerini kabul etmeyiniz ve onlara karşı zillet göstermeyiniz.”

c) Türklerle Ermenilerin dostluğu

Türkiye’de ve diğer İslam ülkelerinde Müslümanlarla iç içe olan ve bir takım sorunlar yaşayan gayrimüslimlerin başında Ermeniler geliyor. Ermeniler, meşrutiyetin ilanıyla birlikte kendilerini daha serbest hissetmeye başlamışlardı. Çünkü daha önce Osmanlı devleti tarafından titizlikle uygulanan ve Ermenileri “ikinci sınıf vatandaş” konumunda bırakan bazı geleneksel uygulamalar hürriyetin ilanıyla birlikte sona erdirilmişti. Meşrutiyetin öngördüğü yeni hukuk düzeni sayesinde kısmen de olsa özgürlüklerine kavuşan Ermenilerin Osmanlı ülkesi içindeki hareket kabiliyetlerinin artmasıyla birlikte yabancı güçlerin Osmanlı üzerindeki baskıları da artmıştı. Bu yüzden hem Ermeniler hem de Müslümanlar bir takım sorunlar yaşamaya başlamışlardı.

Doğuda yaşayan Kürt aşiret ağalarından ve hocalardan Risale-i Nur müellifine gelen sorulara bakılırsa Müslüman halk, meşrutiyetin ilanıyla birlikte devletin ehl-i zimmet denilen gayrimüslimlere karşı, özellikle de Ermenilere karşı güç kaybedeceğinden endişe ediyorlardı. Gelen sorulardan birisi şöyle:

“Ermeniler bize düşmanlık edip bile ve hıyanet ediyorlar. Nasıl dostluk üzerinde ittifak edeceğiz?”²⁴

Bediüzzaman, Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki düşmanlığın en büyük sebebinin siyasî istibdat olduğunu, istibdadın kalkmasıyla dostluğun hayat bulacağını söyledikten sonra, Müslümanların, özellikle de Osmanlı devletinin varisi olan Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceğini yakından alakadar eden bir hususu özetle şu şekilde dile getiriyor:

“Size şunu katiyen söylüyorum ki, şu memleketin saadet ve selameti Ermenilerle ittifak etmeye ve onlarla dost olamaya bağlıdır. Fakat zillet göstererek dost olmak değil, aksine milli şeref ve vakarınızı koruyarak onlara barış elini uzatmalıyız. Size bir şey söyleyeceğim: Eğer farzı muhal, bütün Ermenileri dünyadan silebilerseniz belki onlara yaptığınız bu düşmanlığın size bir faydası olabilir. Yoksa mutlak düşmanlık zarardır. Kaldı ki, değil Ermeniler gibi Âdem zamanından beri bizimle yola çıkmış bulunan büyük bir kavmin yok edilmesi, küçük bir kavmin imha edilmesi dahi mümkün değildir. Ömer Dilân Kabilesi bin senedir yine Ömer Dilân’dır. Üstelik Ermeniler uyanmışken siz hala uykudasınız ve rüya görüyorsunuz. Ayrıca onlar milliyetçilik fikrinde müttefik ve güçlüdürler; siz ise, ihtilâf içinde olduğunuz halde onları mağlup etmek istiyorsunuz. Eğer onları mağlup etmek istiyorsanız onların silahıyla, yani akılla, milliyet fikriyle, ilerleme düşüncesi ve adalet duygusunun yaygınlaştırılmasıyla onları mağlup edebilirsiniz.”²⁵

Bediüzzaman, Ermenilere karşı zecrî tedbirlerin alınmasına taraftar olmadığı gibi, komşu olmaları hasebiyle onlarla dost olmanın, istikbalde

meydana gelebilecek ve torunlarımıza zararı dokunacak vahim olayları önlemek bakımından aklın icabı olduğunu şöyle dile getiriyor.

*"Bence şimdi kim kılıç kullanırsa, kılıç döner onu kullananların yetimlerine dokunur. Şimdiki zamanda galebe kılıçla değildir. Kılıç olmalı, lakin aklın elinde olmalıdır. Üstelik onlarla dost olmalıyız; Zira onlar bize komşudurlar. Komşuluk, dostluğun komşuluğu anlamına gelir. Hem de onlar uyandılar, dünyaya yayıldılar, terakkiyat tohumlarını topladılar; vatanımızda ekecekler. Bizi medeniyete mecbur, terakkiye ikaz, bizdeki fikr-i milliyeti hüsyâr ediyorlar. İşte şu noktalara binaen, onlarla ittifak etmek lâzımdır. Kaldı ki, asıl bizi mahveden düşmanımız cehalet ağa ve onun oğlu fakirlik efendi ve onun da torunu husumet beydir. Eğer Ermeniler bize düşmanlık etmişlerse şu üç müfsidin kumandası altında yapmışlardır."*²⁶

Bediüzzaman geleceği öngören bir bakış açısıyla, ehl-i kitap olan zimmilere haksızlık yapılmaması ve onların özgürlüklerine saygı gösterilmesi gerektiğini ifade ediyor. Onların her zaman içimizde azınlık olduklarını, dolayısıyla bize zararları değil faydaları dokunacağını ifade eden Bediüzzaman özetle şöyle diyor: *"Hürriyetimizin bir şubesi olan gayrimüslimlerin hürriyeti, bizim hürriyetimizin rüşveti gibidir ve manevi istibdadın yok edici hükmündedir. Hatta onların hürriyeti, ayaklarımızdaki kayıtların anahtarı ve rüyalarımıza bile düşürdükleri manevi istibdadın kaldırıcısıdır."*²⁷

Bugün Avrupa Birliği'ne girmeye çalışan Türkiye'nin önüne konan ve çözüm bekleyen temel maddelerden birisi de Hristiyan azınlıkların okulları, vakıfları ve özgürlük içindeki yaşam standartlarıdır. Ama Türkiye'nin ilerlemesini ve medenî dünya ile birleşmesini istemeyen karanlık odaklar Ermeni yazarları öldürmek suretiyle Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki dostluğa zarar vermeye çalışıyorlar.

Bediüzzaman, *"Rum ve Ermenilerin hürriyeti bizi teşviş ediyor; tecavüze başlıyorlar, 'Hürriyet ve meşrutiyet bizindir, biz yaptık' diyorlar. Bizim ümidimizi kırıyorlar"* şeklindeki bir soruya cevap verirken de özetle şöyle der:

*"Zannederim ki, onların tecavüzleri, sizden gelebilecek diye sandıkları tecavüze karşı bir nümayiş gibidir. Eğer tamamen sizden tecavüzün gelmeyeceğine inansalar onlar da adalete kanaat edeceklerdir. Şayet adalete kanaat etmezlerse hak ve adalet onların burunlarını kırıp onları ikna edecektir. Kaldı ki, meşrutiyet onların eserleri değildir. Meşrutiyet askerin süngüsü ve toplumun kalemiyle vücut bulmuştur."*²⁸

Sonuç

İnsan önce yaratana tanımalı ve onu sevmelidir. Kalbine yerleştirilmiş bulunan dağ gibi sevgi cevherini öncelikle Allah'a yönlendirmelidir. Ancak bundan sonra kâinatı ve mahlûkları Allah namına sevmeye hakkı vardır.

İşte böyle bir iman ve sevgi gücüyle donatılmış olan insan yaratılanı sever yaratandan ötürü. Aynı zamanda sevgiyi ve hoşgörüyü hayatın bir parçası olarak kabul ettiği için birlikte yaşamanın engin huzuruna vararak, endişesiz, kaygısız ve az problemlili bir hayat sürdürür. Dünyanın birçok bölgesini etkileyen ve etkileri hala günümüz Batı uygarlığı üzerinde açık-

Bugün Avrupa Birliği'ne girmeye çalışan Türkiye'nin önüne konan ve çözüm bekleyen temel maddelerden birisi de Hristiyan azınlıkların okulları, vakıfları ve özgürlük içindeki yaşam standartlarıdır.

26. A.g.e., a.y.

27. A.g.e., 60-61.

28. Münazarat, 69-70.

Toplumlar
kültürleriyle
birlikte
kimliklerini
sürdürebilir
ve değerlerini
ileriye taşıyabilir.
Kültürlerin
oluşmasında en
etkili unsurun
din olduğu
düşünüldüğünde
dinin kültür
ağacını besleyen
en büyük kaynak
olduğu görülür.

ça görülen İslam uygarlığı hoşgörü esasına dayanır. Hz. Muhammed (as.) merhametli, affedici ve hoşgörülü olduğu; sert, kaba ve katı yürekli olmadığı için dünyanın önemli bir kısmını ve mutaassıp kavimleri hidayete kavuşturabilmiştir. Allah elçisine hitaben şöyle buyuruyor: *‘Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile. İş konusunda da onlarla müşavere et.*²⁹

Diğer taraftan, Risale-i Nur müellifinin Ermeniler hakkında söylediklerine dikkatle baktığımız zaman şunları öğreniyoruz: İleri bir teknolojiye ve demokratik anlayışa sahip olan Batı ile uyum sağlamak, türlü türlü istibatlardan kurtulmak isteyen Müslümanlar için hayatı bir önem taşıyor. Ancak Batı ile uyum sağlamak demek, Türkiye’de her alanda, özellikle özgürlükler ve ekonomik kalkınma alanlarında bir dönüşüm sağlamak için Batı uygarlığının manevi mimarı sayılan Hristiyanlarla dost olmak ve onlarla medar-ı ihtilaf noktaları söz konusu etmemektir. Dostluğu zillet derecesine düşürmek, yani onların her istediğine boyun eğmek, böylece Hristiyanlık dâhil bütün dinleri reddedip dinsiz bir hayatı arzulayan gizli zındık komitelerinin oyunlarına gelmek ittifak değil cinayettir.

Bediüzzaman’ın sözlerinden anlaşılacağı gibi, bugün Osmanlı devletinin varisi olan Türkiye’yi Batı ile bütünleştirecek olan en önemli konulardan birisi Ermeni meselesidir. Çünkü ülkede yaşayan Ermenilerin varlığı, gerek Ermenistan’daki gerek diasporadaki Ermeni topluluklarıyla dost olmamız için iyi bir vesiledir. Ermeniler, adeta bizim için Batı’ya açılan bir kapı mesabesinde oldukları. Belki de en kısa sürede Ermenistan sınır kapısını açarak Ermenilerle bir barış ve dostluk anlaşmasını imzalamak, bizi Batı ile dost haline getirecek en kestirme ve en sağlam yoldur. Yoksa alışageldiği gibi bu konuda hamasi nutuklar atmak, içi doldurulmamış sloganlarla avunmak ve Ermenilerle işbirliğini savunan bütün düşünce sahiplerini hıyanetle itham etmek büyük bir yanlışlıktır.

Özet

Toplumlar kültürleriyle birlikte kimliklerini sürdürebilir ve değerlerini ileriye taşıyabilir. Kültürlerin oluşmasında en etkili unsurun din olduğu düşünüldüğünde dinin kültür ağacını besleyen en büyük kaynak olduğu görülür. Bu yazıda İslam’ın birlikte yaşama kültürü açısından önemi ele alınmakta ve Said Nursi’nin görüşleri ışığında birlikte yaşama kültürünün temel kodları dile getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kültür, din, birlikte yaşama, din özgürlüğü, hoşgörü

Abstract

Societies can maintain their identities and carry their values to the future only through their cultures. Thinking that the most effective factor in the formation of culture is religion, we will see that it is also the greatest source feeding the tree of culture. In this essay we study the significance of Islam in terms of the culture of living together and we express the basic codes underlying the culture of living together in the light of the opinions of Said Nursi.

Key Words

Culture, religion, living together, religious freedom, tolerance

